
Възможно ли е медиацията да замени традиционното правосъдие?

София Василева

Университет за национално и световно стопанство

II курс, Право

Въведение

Несъмнено на съвременния човек съдбата е отредила да остави следата си в епоха, отличаваща се от предходните с технологичния си напредък, но сякаш, въпреки ярките промени в заобикалящата ни среда, човешкият мироглед не се е изменил значително по отношение на комуникацията между хората. Общуването винаги е било метод за изясняване на човека в битието. Ние встъпваме в комуникация, когато искаме да бъдем разбрани, чути, да защитим някое наше вярване, да достигнем по-високо ниво на справедливост, да убедим събеседника си в нашето разбиране, или за да използваме чуждата гледна точка като оценъчен показател, за да изясним доколко нашата позиция е релевантна. В този смисъл, общуването винаги мотивира една промяна, било то на чисто метафизично ниво, или пък с материален израз в реалността. Не е рядкост обаче участниците в общуването да искат промяната да се реализира в различни посоки, тогава общуването се превръща в основание за конфликт. Следвайки народната мъдрост, че решението на един проблем най-често се крие в самия него, то най-логичният подход за справяне с един конфликт би бил отново общуване. И тук идва ролята на алтернативните способности за решаване на спорове, и в конкретика - на медиацията, която за разлика от традиционното правосъдие, не се ползва от състезателност между страните, а канализира тяхната енергия в едно съвместно сътрудничество.

Предизвикателствата пред българската правна реалност

Правото е всеобхватна наука, докосваща се до всички сфери на социалния живот. Съответно, нейните правни норми регулират отношения от всякакъв характер, обуславяйки нормативна уредба, уреждаща в себе си постоянно преплитащите се взаимовръзки между различните аспекти на бита. От това следва, че подобно на ефекта на доминото, дори най-малката законодателна промяна неминуемо ще даде отражението си върху останалата част от вече съществуващата правна регулация. В този смисъл, неизбежно промените, приетите през 2023 г. в Закона за медиацията¹⁸ и Гражданско процесуалния кодекс²⁰, дадоха своя отзвук. Като вземем предвид, че всяка промяна, дори положителната такава, води до компликация, не е учудващо, че изменение като това с директен ефект върху процесуалните правила, нормиращи съдебния процес в България, ще доведе до възникването на определени правни и професионални предизвикателства.

Като кратка ретроспекция е важно да отбележим, че медиацията като сравнително нов правен отрасъл в България основно черпи правната си сила от Закона за медиацията¹⁸, допълнен от наредба¹⁹, включително и няколко отделни разпоредби в други актове. В следствие на гореспоменатите законови изменения от 2023 г., на 1-ви юли 2024 г. влиза в сила задължителна процедура по медиация по конкретни видове висящи пред съда дела. Част от тези промени могат да бъдат видени и като негативни изменения в зависимост от чия призма се пречупва конкретната идея. Например, при задължителната медиация по висящи дела страните не могат сами да изберат медиатор, а той трябва да бъде определен от съдебния център, освен ако и двете страни не постигнат съгласие по избора, което с оглед практиката е малко вероятно. Така страните биват задължени да работят с медиатор, който за разлика от случаите на медиация преди и след съда, не избират самостоятелно, съответно тяхното ниво на доверие към компетентността и професионалните качества на медиатора може да бъде опорочено, защото не е имало възможност медиатора да издържи теста на тяхната лична субективна преценка. Друг фактор, който може да донесе негативен аспект на процеса, е задължителният характер на медиацията в споменатите от закона случаи. Самото задължаване за участие е възможно да изостри отношенията между страните, особено ако конфликта е продължителен, защото в такива ситуации за вече изнервените спорещи, медиацията може да им се стори като допълнително обременяващо условие за опит за разрешаване на една привидно загубена кауза. От своя страна, участници с по-изострени негативни нагласи към процедурата биха затруднили и професионалистите в опита им да си вършат работата. Друго, което би могло да породи негативен отзвук, са изискванията за медиаторите към съдебните центрове. С тези допълнителни условия като задължително юридическо образование, проведено обучение и т.н., би могло да се създаде напрежение в бранша, защото останалите медиатори без юридическо образование, преминали успешно обучение и вписани в Единния регистър на медиаторите, биха могли да станат неконкурентноспособни, а пък частните медиационни центрове могат да загубят част от клиентския си поток. Също проблем за съдебния процес, обратно на мотивите, може да се окаже и това, че споразумението на страните може да съдържа и допълнителни въпроси, по които страните са се споразумели, дори те да са извън предмета на делото. Така центъра на тежестта на съдебното решение ще се децентрализира. Промените могат да възпрепятстват и чисто организационния аспект на

провеждане на задължителната медиационна процедура, защото страната не разполага с готовност да посрещне увеличението на потока от дела, насочвани към медиация поради броя съдебни центрове и дефицита на обучени лица, отговарящи на изискванията. И не на последно място, като нещо ново за българската правна сцена, безспорно все още липсва необходимата информираност и разбиране у гражданите за промените, които ще настъпят.

Медиацията у нас, в Европа и по света

Медиацията в исторически аспект не е нещо ново за човечеството. Заченките и моралните предпоставки за нея може да открием още при конфуцианството, библейските текстове, както и в съхранените ценности от други религиозни и културни общности. Ако обаче погледнем по-близо до съвременното, ще видим, че алтернативните способи за решаване на спорове вече са утвърдили своята ценност както в САЩ, така и в голяма част европейски държави. В Европа съществува правна уредба на медиацията както на наднационално ниво, създадена от правото на Европейския съюз за държавите членки, така и на национално ниво, част от законодателства на самите държави. Във връзка с правото на Европейския съюз в областта на медиацията не може да не споменем Европейски кодекс за поведение на медиатора²² и Директива 2008/52/ЕО²¹, която може да определим като най-важния акт в областта на медиацията на европейско равнище. В сравнение с други държави правния опит на България в областта на медиацията не е толкова богат, и затова би било ползотворно, ако обърнем по-засилено внимание на ефективните правни регулации по отношение на изискванията към медиаторите и взаимоотношенията с адвокатурата в другите страни. В нидерландския регистър на медиаторите, например, изискванията за качество са по-строги. Там, освен типичните условия, медиаторите трябва и да представят удостоверение за добро поведение, да изпълняват определени изисквания на всеки три години и да участват в „партньорска оценка“. В италианското право пък се споменава, че всички страни, участващи в медиацията, се ползват от помощта на адвокати, които потвърждават и удостоверяват, че споразумението е в съответствие със задължителните предписания и обществения ред. В Естония съществува отделен списък на адвокатите, действащи като помирители. А според датското правителство, адвокат може да изпълнява функциите на медиатор в района на съответния висш съд, едва когато е одобрен от съдебната администрация.

Предимствата на медиационната процедура пред традиционното правосъдие

Закона определя медиацията като “доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, при която трето лице - медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение”. Тоест, ако правим съпоставка между медиацията като един алтернативен способ за решаване на спорове и традиционното правосъдие, е напълно логично, че ще намерим доста отлики между тях и в този смисъл някои от тях ще се явят като предимства спрямо други. В тази връзка медиационната процедура има преимущество в някои насоки като това, че има много по-кратка продължителност в сравнение с проточителните съдебни производства. Също така нейната неформалност води до една своеобразна либерализация в процеса на работа, като страните могат да бъдат по-открити към промени и да дадат по-голям творчески израз на действията си, спомагащи постигането на целите на медиацията. Несъмнено процедурата е и по-икономична, което я прави и по-лесно достъпна, защото медиаторското възнаграждение не е равносилно на съдебните разноски. Превъзходство на медиацията е и нейната конфиденциалност, както и доброволността в лицето на страните, защото по този начин спорещите отдават по-голямо доверие на процеса, знаейки, че имат контрол над ситуацията, а това води до по-голяма активност и ангажираност към случващото се, защото при медиацията страните са и съавтори на споразумението. Друга положителна характеристика е, че тя спомага цялостно правосъдната система, като я облекчава от част от делата и така допринася за по-качественото разглеждане на останалите. Освен това, медиацията в най-голяма степен се бори за пълното задоволяване на интересите на страните.

Избора на време за медиационната процедура с ключово значение за ефективността ѝ

Избора на правилния момент за провеждане на една медиация е може би от най-голямо значение за бъдещото развитие на процедурата. Ако съпоставяме медиацията преди съда и медиацията в рамките на висящо производство, не може с лека ръка да заклеим едната или другата като по-правилна, защото те се прилагат с оглед най-голяма ефективност към момента на прилагане, която от своя страна се изменя от редица фактори. От една страна, медиация преди съда би намалила ангажираността на ненужни съдебни ресурси, като евентуално би се стигнало до споразумение на един по-ранен етап. Това би било по-щадящо и за страните, и за останалите участници в медиационната процедура. Също

преимущество е, че страните могат да си изберат медиатор, но пък самата медиация извън съда не гарантира, че при бъдещо дело, съдът няма да прецени да се проведе медиация към съдебен център, което би обезсмислило в голяма степен вложените средства и усилия. От друга страна, когато имаме медиация при висящо производство, плюсовете са, че има регулация на продължителността и условията на процедурата, както и законово регламентирана възможност за възвръщаемост на част от държавните такси за ищеца. В резюме, правилният момент за една медиационна процедура зависи от много съпътстващи фактори, които съдът трябва да вземе предвид, но все пак, ако има универсално становище, което да подкрепим, то би било мисълта на една достойна за уважение личност, която през земния си път става първата жена сътрудник на Върховния съд на Съединените щати, а именно цитата на Сандра Дей О'Конър: "Съдилищата на тази страна не трябва да са местата, където започва разрешаването на спорове. Те трябва да бъдат местата, където споровете приключват, след като са разгледани и изпробвани алтернативни методи за разрешаване на спорове."

Заключение

Медиацията, както и останалите алтернативни способности за решаване на спорове не трябва да се поставят в светлината на прожекторите като заместители на традиционното правосъдие. Ако бъдат правилно определени и ефективно прилагани, предимствата на медиацията могат само да допринесат за бъдещото развитие на гражданското съдопроизводство, а и на съдебния процес като цяло. Медиацията като една „нова култура на общуване“ в най-голяма степен разкрива процеса на общуване в истинския му смисъл, извличайки ефективно пълния набор ползи, които едно общуване може да породи, а това само по себе си не би било възможно, ако не отместим погледа си, поне за малко, от традиционното, удобно, исторически наложено и строго догматично правосъдие, което сякаш не успява да създаде връзката между страните, които изолирано и вгълбено в пледоарията си се опитват да докажат правотата си без да чуят отсрещната страна, което е пагубно за цялата комуникация по време на процеса, защото както е казал Джеф Дейли – „Два монолога не правят диалог“.

Използвана литература:

1. Коларова, Д. и колектив, Книга на медиатора., Изд. Фондация „Партньори България“, С., 2020.
2. Неделева, П., „Медиацията - още една възможност за разрешаване на спорове. Правен преглед“, бр. 1, 2005.
3. Коцева В., „Някои особености на медиацията в гражданския процес“
4. Живков Н., Живкова М., „За медиацията като нова култура за решаване на спорове“
5. Krivis, J. The Five Stages of Mediation, in Alternatives to the High Cost of Litigation. A Publication of the CPR Institute for Dispute Resolution. USA, September 1997
6. Moore, C. W., The mediation process: Practical strategies for resolving conflict. San Francisco: Jossey Bass, 1986.
7. Fisher, R., W. Ury, and B. Patton, Getting to Yes: Negotiating Agreement without Giving In, 2nd ed., New York: Penguin Books, 1991.
8. Nancy T. Gardner, Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts Without Litigation, 84 MICH. L. REV. 1036 (1986). Available at:
<https://repository.law.umich.edu/mlr/vol84/iss4/47>
9. Korsakoviene, I., Branimirova Radanova, J., & Tvaronavičienė, A. (2023). Mandatory Mediation in Family Disputes – An Emerging Trend in the European Union?. Review of European and Comparative Law, 53(2), 67–99. <https://doi.org/10.31743/recl.15707>
10. Radanova Yu, Tvaronavičienė A ‘Free movement of mediators across the European Union: a new frontier yet to be accomplished?’ (2024) 1(22) Access to Justice in Eastern Europe 83-106. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.1-a000122>,
11. A Ten-Year-Long “EU Mediation Paradox” When an EU Directive Needs To Be More ...Directive“, BRIEFING Requested by the JURI committee, European Parliament
12. Bluebook 21st ed., William A. Herbert , Giuseppe De Palo, Ava V. Baker & Apostolos Anthimos, International Commercial Mediation, 45 INT'L LAW. 111 (2011).
13. Shtefan, A., i Prytyka, Y. (2021). 'MEDIATION IN THE EU: COMMON CHARACTERISTICS AND ADVANTAGES OVER LITIGATION', InterEULawEast, 8(2), str. 175-190. <https://doi.org/10.22598/iele.2021.8.2.9>

14. <https://novatarealnost.bg/>
15. <https://www.sporazumenia.com/bg/news/id/153.html>
16. Европейски портал за електронно правосъдие – „Медиация в държавите от ЕС“
17. Доклад „Анализ на добри практики за алтернативно разрешаване на най-често срещаните типове казуси и интегрирането им в об-често срещаните типове казуси и интегрирането им в оба база данни“, проект № BG05SFOP001-3.003-0122 „Нови решения в света на технологиите“, финансиран по процедура BG05SFOP001-3.003, „Граждански контрол върху реформата в съдебната система“, Оперативна програма „Добро управление“ 2014-2020, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейски социален фонд. www.eufunds.bg ; Проучване и анализ на алтернативните методи за разрешаване на спорове в страни - членки на ЕС. Анализ на нормативната уредба, приложима при използване на медиация като алтернативен извънсъдебен способ за решаване на потребителски спорове. Извеждане на добри практики.

Засегнатата нормативна уредба:

18. Закон за медиацията - Обн. ДВ. бр.110 от 17 Декември 2004г., изм. ДВ. бр.86 от 24 Октомври 2006г., изм. ДВ. бр.9 от 28 Януари 2011г., изм. ДВ. бр.27 от 1 Април 2011г., изм. и доп. ДВ. бр.77 от 18 Септември 2018г., изм. ДВ. бр.17 от 26 Февруари 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.11 от 2 Февруари 2023г.
19. Наредба № 2 от 15 март 2007 г. за условията и реда за одобряване на организациите, които обучават медиатори; за изискванията за обучение на медиатори; за реда за вписване, отписване и заличаване на медиатори от Единния регистър на медиаторите и за процедурните и етични правила за поведение на медиатора
20. Граждански процесуален кодекс - в сила от 01.03.2008 г.
21. Директива 2008/52/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21 май 2008 година
22. Европейски кодекс за поведение на медиатора